

4. Элькин П. С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права. — М., 1967. — С. 57.
5. Маш де П. Аллегория чтения. — Екатеринбург, 1999. — С. 317, 320–325, 327–328.
6. Гредескул Н. А. К учению об осуществлении права. — Х., 1900. — С. 159.

УДК 343.852

І. М. Горбачова

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ

Термін «заходи безпеки (захисту)» увійшов в науковий обіг наприкінці минулого століття для визначення особливої групи заходів запобіжного впливу. Аналіз джерел права свідчить, що самі заходи безпеки містяться у всіх відомих нам законодавчих системах, але виділити їхню відмінність від заходів покарання стало можливим лише при досить розвиненому рівні теорії права, у першу чергу кримінального.

Варто визнати, що системного аналізу заходів безпеки як самостійного правового інституту за останній час у вітчизняній правовій науці не відбулося. Теорія заходів безпеки, як і раніше, перебуває на периферії наукових досліджень, а в кримінальній політиці панує концепція «покарання» [1].

Специфіку заходів безпеки можна зрозуміти, порівнюючи їх з заходами соціальної профілактики і юридичної відповідальності.

Соціальна профілактика — це сукупність найрізноманітніших видів допомоги громадянам, які визначають їхню успішну соціалізацію і ресоціалізацію: медичну, психолого-педагогічну, матеріальну допомогу; підвищення освітнього, професійного і культурного рівня і т. п. Вичерпний перелік всіх видів впливу, що входять у соціальну профілактику, дати важко. Тому простіше сказати, що вона містить у собі все, що може позитивно впливати на людину, за винятком заходів відповідальності та безпеки. Кримінальна відповідальність — це ретроспективна відповідальність як обов'язок перетерпіти певні позбавлення і страждання за скоєне злочинне діяння. Заходи безпеки — це вид запобіжного впливу, мета якого, при наявності зазначених у законі підстав, за допомогою примусового і тимчасового обмеження можливостей попередити здійснення суспільно небезпечних дій. Всі правові заходи безпеки можна поділити залежно від галузевої приналежності: а) кримінально-правові, б) адміністративно-правові, в) цивільно-правові, г) трудові [2].

Види впливу, що становлять соціальну профілактику, покликані задовольняти різні потреби індивідів, соціальних груп, суспільства. Працевлаштовуючи звільненого з колонії або надаючи йому житло, посадові особи здійснюють тим самим соціальну профілактику. Застосовуючи до злочинця певний вид кримінального покарання, суспільство ще раз підкреслює значимість цінностей, на яких воно базується. Заходи безпеки виникли і використовуються з метою захисту суспільства і його членів від небезпечних зазіхань. Така безпосередня

мета, наприклад, адміністративного нагляду, або дозвільної системи на зброю, або примусових заходів медичного характеру. Адміністративний нагляд як систему тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюється органами внутрішніх справ, можна розглядати як захід безпеки, спрямований на попередження скоєння особою нового злочину.

Для надання соціальної допомоги не потрібно яких-небудь особливих підстав, крім потреби. Для застосування кримінальної відповідальності і заходів безпеки необхідні особливі зазначені в законі підстави. Підставами для виникнення відносин безпеки є зазначені в законі юридичні факти: події (оголошення надзвичайного стану), суспільно небезпечні дії (примусові заходи медичного характеру).

У кримінально-правовій науці деякі автори як підстави застосування заходів безпеки вказують на «суспільну небезпеку», «небезпечний стан» та інші властивості особистості [3]. Фактичною підставою для заходів безпеки в кримінальному законодавстві є суспільно небезпечне діяння, ознаки якого становлять об'єктивну сторону злочину, тому що тільки в діянні може виявитися, об'єктивуватися суспільна небезпека особистості. Гарантією від сваволі повинна стати презумпція відсутності суспільної небезпеки особистості. Доти, поки ця якість не виразилася в діянні, не можна застосовувати певний вид заходу безпеки, передбаченого кримінальним законом. В історичній ретроспективі, відповідно до інструкції НКВД від 3 січня 1923 р. по застосуванню постанови ВЦВК про адміністративну висилку, адміністративна висилка застосовувалася до осіб, перебування яких у даній місцевості (і в межах РСФСР) уявляється за їхньою діяльністю, минулим, зв'язком із злочинним середовищем з погляду охорони революційного порядку небезпечним [4]. Така невизначеність в законі щодо правових підстав і меж застосування висилки як заходу безпеки призвела в подальшому до масового порушення прав людини.

Застосування заходів соціальної профілактики жорстко не обмежено конкретними строками. Для заходів кримінальної відповідальності передбачені строки давності притягнення до відповідальності, застосування конкретного виду покарання. Аналогічно застосування заходів безпеки повинно бути обмежене певним періодом часу. Так, можливість застосування адміністративного нагляду обмежена строком судимості, заборона займатися певною діяльністю — періодом накладення обмеження на можливість займати певні посади.

Соціальна профілактика здійснюється методами, не пов'язаними з примусом, наприклад, матеріальним стимулюванням, переконанням. І, навпаки, в основі заходів юридичної відповідальності і заходів безпеки лежить примус. Причому механізм відповідальності припускає включення внутрішніх, морально-психологічних процесів, у той час як у механізмі регуляції за допомогою заходів безпеки задіяні зовнішні фактори, що обмежують можливість здійснення суспільно небезпечних дій [5]. Для цього використовуються три способи: а) створення ситуацій, у яких здійснення суспільно небезпечних дій фізично неможливо (наручники, спеціальна конфіскація); б) виключення профілакуемого із сфери відносин, для суб'єктів яких він становить підвищену небезпеку (заборо-

на займатися певною діяльністю); в) примусове включення профілакуемого в систему суспільно корисних відносин (обов'язок пройти курс лікування, обов'язок періодичної реєстрації).

Розмежування соціальної профілактики, кримінальної відповідальності та заходів безпеки ускладнюється ще й тією обставиною, що в «чистому» вигляді кожний з видів впливу зустрічається досить рідко. У запобіжній діяльності набагато більше поширене їх сполучення в різних пропорціях. З'єднання може бути паралельним (покарання, заходи безпеки, заходи виправно-трудового впливу в позбавленні волі), послідовним (покарання і адміністративний нагляд). Заходи безпеки можуть використовуватися як альтернатива кримінальному покаранню (примусові заходи виховного характеру).

Суперечки щодо переваги якого-небудь із видів запобіжного впливу є неконструктивними. Кожний з них має свої переваги і недоліки, свої завдання, межі і підстави застосування. Але в складному механізмі забезпечення життєдіяльності суспільства заходи безпеки — необхідний елемент. Вони відіграють хоча й обмежену, але самостійну роль. Незалежно від того, як ми ставимося до перспективи їхнього використання, заходи безпеки — реальний факт практики і законодавства, що не може ігноруватися юридичною наукою.

Одним з положень теорії права є поділ норм і правовідносин на регулятивні й охоронні. Норми безпеки і правовідносини, які виникають на їхній основі, варто вважати охоронними. У всякому разі ця проблема вимагає самостійного дослідження, тим більше, що межі регулятивних і охоронних відносин досить «розмиті» [6].

У сучасному кримінальному праві України застосовуються такі заходи безпеки: примусове лікування, примусові заходи виховного характеру, спеціальна конфіскація, вилучення товарів, знищення товарів. Але окремо вони не виділені і такими не називаються в законі.

У кримінальному законодавстві Німеччини, Франції, Голландії, Англії та ін. застосовуються, крім вищезначених, такі заходи безпеки, як поразка в правах, позбавлення певних прав, продовжене ув'язнення, припинення діяльності, висилання за межі держави. Варто зазначити, що Кримінальний кодекс Естонії (ст. 33), а зараз запропоновано внести зміни й до ст. 151 КК Росії, передбачає спеціальну конфіскацію, причому не як покарання, а як інший захід кримінально-правового характеру. Причому, виходячи з переліку об'єктів спеціальної конфіскації, можна стверджувати, що спеціальна конфіскація є безпосереднім заходом безпеки, спрямованим на припинення злочинного діяння. Так спеціальній конфіскації підлягають кошти і знаряддя здійснення злочину, а також майно, набуте злочинним шляхом, виявлені речовини або предмети, які можна здобувати тільки за спеціальним дозволом, при відсутності такого дозволу. Спеціальна конфіскація може застосовуватися також відносно транспортних засобів, переустаткованих для браконьєрства або контрабанди, предметів, легальних товарів або інших коштів, за допомогою яких здійснювалося переміщення контрабанди у великих розмірах. В адміністративному праві вилучення речей і документів при затримці використовується як запобіжний захід адміністративного правопорушен-

ня — як захід безпеки. Він полягає у вилученні в засудженого конкретних предметів, що є знаряддями і коштами здійснення злочину, деяких інших предметів, а також грошей й інших цінностей, нажитих злочинним шляхом.

У санкціях ст. 201 ч. 2, ст. 209 ч. 1, 2, 3, та ст. 305 ч. 2 та 3 Кримінального кодексу України спеціальна конфіскація застосовується поряд з конфіскацією майна як додатковою мірою покарання [7]. В цих випадках спеціальна конфіскація застосовується як обов'язковий примусовий захід.

З моєї точки зору, доцільним було б внесення відповідних змін до ч. 2 ст. 1 КК України, визначення поняття, мети, системи заходів кримінально правового примусу та особливостей їхнього призначення в окремому розділі Загальної частини КК України. Зрозуміло, що імплементація подібних новел потребує ретельного порівняльного аналізу з приводу можливостей їх втілення в кримінальне право України. Досвід минулого свідчить про можливість використання заходів безпеки та соціального захисту з антигромадською, репресивною метою. Проте використовуване поруч із покаранням заходів знуздання суспільної небезпеки при вільній та незалежній судовій владі є гарантом поступового обмеження організованої злочинності кримінально-правовими заходами.

Література

1. Жижилєнко А. А. Наказание: его понятие и отличие от иных правоохранительных средств. — Пб., 1914. — С. 56.
2. Щедрип П. В. Меры безопасности и преступность: Итоги XX и перспективы XXI столетия // Актуальные проблемы государства и права на рубеже столетий. — Владивосток, 1998. — Ч. 1. — С. 248.
3. Набоков В. Д. Об «опасном состоянии» преступника как критерии «меры защиты». — С.Пб., 1910. — С. 45.
4. Бриль Г. Г., Евстратов А. М. Высылка и ссылка как элемент карательной политики советского государства в 20-х гг.: Правовой аспект. — 1999. — С. 112.
5. Кудрявцев В. П. Общая теория квалификации преступлений. — М.: Юрид. лит., 1972. — С. 23.
6. Горегляд О. Опыт начертания российского уголовного права. Ч. 1. О преступлениях и наказаниях вообще. — С.Пб.: Тип. И. Иоаннессова, 1815. — С. 78.
7. Уголовный кодекс Украины (с изм. и доп.). — Х.: ООО «Одиссей», 2004. — С. 103.

УДК 343.268

О. В. Бекетова

ОСОБИ, ДО ЯКИХ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ПРИМУСОВІ ЗАХОДИ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Відповідно до закону (ст. 93 Кримінального кодексу України) примусові заходи медичного характеру можуть бути призначені судом особам:

- 1) які вчинили у стані неосудності суспільно небезпечне діяння;
- 2) які вчинили у стані обмеженої осудності злочини;
- 3) які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку але під час відбування покарання.

© О. В. Бекетова, 2005